

Lovag Zsuzsa

Németh Jánosnak

• Szeretettel gratulálva a kerek születésnapon megkapott és olyan régen megérdemelt Kossuth díjához, további dolgos, sikeres éveket kívánva és kérve, hogy fogadja szívesen ezt az örömteli alkalomra született kis írást.

Tanult mesterségem régész, így a kezemen átment edénycserepek mennyisége csak mázsákban mérhető. Meggyőződésem, hogy az emberiség legnagyobb felfedezései közé tartozik az, hogy a szinte mindenhol megtalálható puha, gyúrható és formázható agyagot kiégetve kemény, ezerféle célra alkalmas tárggyá lehet alakítani. Ez a közel 7000 éves felfedezés lehetővé tette a főzést, a folyadékok és a nehezen megtermelt gabonafélék tárolását, és nem utolsósorban a művészet kezdeteit. Mert az edényeket szinte a kezdetektől díszítették bekarcolt, rátett és festett mintákkal, s nagyon korán megjelentek a kultikus célt szolgáló agyag oltárok, ember- és állat alakú plasztikák. Az edényeket még nagyon sokáig hurkákból építették fel, a korong használata egy-két ezer évig még váratott magára, de aztán a fazekasság máig alapvető fő eszközévé vált.

Ezt a tradíciót őrizte Németh János, amikor azt írta, hogy „Én nem festett agyagból készült szobrokról álmodtam, hanem valódi agyagszobrokról, amik magukon hordozzák az égetett agyag, a cserép minden jellemzőjét.” Sokan és sokat írtak már az ő jellegzetes, korongon megformált plasztikáiról, korongtestek szeleteiből fölépített domborműveiről, amelyek az ősrégi technika hagyományos eszközeivel készült, nekünk szóló mai alkotások. Összetéveszthetetlen stílusú archaikus szépségük, a népművészethez fogható – látszólagos – egyszerűségük éppen ebből a kettősségből fakad.

Nehéz a sok műelemzéshez, méltatáshoz valami újat hozzátenni, inkább kiválasztottam Németh János munkái közül egy csoportot, a feszületeket. Munkám során a Nemzeti Múzeum középkori ötvös gyűjteményét kezeltem, amely viszonylag nagyszámú, a tatárjáráskor földbe került bronz körmeneti keresztet őriz. Ezeket kutatva ismerkedtem meg a megfeszített Krisztus ábrázolásaival, ami a keresztény művészet minden korszakában a teológia és liturgia változásaival együtt változó módon ábrázolta a feszületet.

A kereszténység első századaiban, amíg a kereszt-re feszítés a leginkább szégyenteljes, a legnagyobb bűnökért járó kivégzési mód volt, egyáltalán nem készültek képek a megfeszített Krisztusról. Drágakövekkel kirakott keresztetek voltak (ma már főleg bizánci templomok mozaikképeiről és leírásokról ismerjük őket), de ezek is csak a negyedik századtól, s azt a kereszt alakú fény-jelet ábrázolták, amely Nagy Konstantinnak jelent meg a milviusi hídnál vívott csatája előtt, az „e jelben győzni fogsz” szózat kíséretében. Győzelme után ő tette államvallássá a kereszténységet a Keletrómai Birodalomban, s anyja, Heléna kutatta föl Jeruzsálemben a Golgotán Krisztus keresztjét. Ezt követően a bizánci császárok legrangosabb ajándékai lettek a drágakövekkel, rekeszománccal díszített, a keresztfa darabkáját magukba foglaló arany ereklyetartók, a szentföldi zarándokok egyre nagyobb tömege

számára pedig hasonló formájú bronz keresztetek készültek. Ezeken azonban a kereszt előtt egyenesen álló feltámadt Krisztust ábrázolták, hosszú ruhában, nyitott szemekkel, kezein és lábain a sebek jelzésével. Feje fölött igen gyakran kozmikus jelképek, a nap és a hold is megjelenik. A keresztben halált szenvedett összeroskadó, ágyékkendőbe burkolt Megváltó képe csak a 9. századtól jelent meg a bizánci és a nyugati művészetben egyaránt. De egészen a 13. századig – a Megváltó szenvedésével osztozni vágyó misztika koráig – együtt is ábrázolták az élő és a holt Krisztust.

A magyarországi román kori bronz feszületek között feltűnően sok az élő Krisztus, akit ugyan ágyékkendőben, de fején uralkodói koronával, egyenes tartásban, nyitott szemekkel ábrázoltak, lábai alatt gyakran a legyőzött gonoszt jelképező oroszlánfejjel. Ezek a korpuszok sokszor olyan keresztben jelennek meg, amelyik rügyező vagy legallyazott faágat mintáz, utalva az egyházatyák írásaira, amelyek Krisztus keresztjét az „élet fájának” nevezik. (Talán a magyarok ősi hitvilága életfájának emléke miatt kedvelték különösen ezt a kereszt típust.)

Németh János feszületei a román kori ábrázolásokhoz nagyon közel álló ismerősök a számomra. Az 1998-ban készült *Nagy korpusz* hangsúlyozottan tágra nyitott szemével, vállára omló fürtjeivel, mellkasának és karjainak megformálásával és a háromszögletű ráncokat vető ágyékkendővel középkori formákat idéz. Csupán a töviskorona származik későbbi korból, ami hiányzik is a teljes egészében román kori, frontális tartású, kitárt karú Kis korpuszról. Németh János azonban szuverén, a mában élő és alkotó művész, aki a középkori, inkább csak típusjegyekre szorítkozó lapidáris formákat élettellel tölti fel. Korpuszai szenvedő, hús-vér emberek, nyitott szemeik nem csak a Megváltó élő voltát jelzik, hanem mérhetetlen szomorúsággal tekintenek ránk, azt sugallva, hogy változtasd meg magad! Erre szólít a Zalaegerszeg-Egerszeg-hegyi kápolna feszületének, az alsónemesapáti stációjának,

a Nagy korpusznak és sok más művének Krisztusa. A stáció domborművén Szűz Mária és János apostol állnak a kereszt mellett, a gyászt és fájdalmat pontosan ugyanazzal a kéztartással fejezik ki, ahogyan azt az első évezredben kialakult képtípus örökítette tovább. A feszületet kísérő Nap és Hold ábrázolások ugyancsak az első évezredből öröklődtek Németh János domborműveire. Román kori rügyező ág-keresztet tart Szent Ferenc és Keresztelő Szent János szobra is a zalaegerszegi Jézus Szíve templom keresztelőkútján.

Németh János legtöbb munkáján a feszületek a magyar tájra és szűkebb hazájára, a zalai falvak határára jellemző út menti keresztetek formájában jelennek meg. Egyik legszebb ilyen alkotása a *Meditáció*, ahol a keresztet íves tető védi, szárairól harangocskák csüngenek. A feszület tövében ülő parasztpár kéztartása egyszerre tükrözi az ősrégi gyász-kifejezést és a munkában megfáradt, a

kereszt mellé pihenni térő ember természetes testtartását, arcukon a nyugalom és a hely keltette áhítat kifejezésével.

Az út menti keresztek jelenléte a művész számos domborművén a tájhoz, a népi művészethez, magához a keresztek állító nép hagyományaihoz való kötődését fejezik ki. Korpuszaikat ugyanolyan gondosan, hasonló szellemben formálta meg, mint a templomokba szánt feszületekét.

Nem tudjuk, van-e korpusz azon a kereszten, amelyet a galgamácsi Szent István emlékművön tart kezében a király, mert előlapját maga felé fordítja. Maga a kereszt azonban egészen más formájú, mint a többi feszület, igen hosszú az alsó szára és szárvégein kerek ékkövek vannak. Hasonló a középkori, áldásra felmutatott kézi keresztekhez, ilyenekkel vezethették megtérésre a pogány magyarokat.

Szélesedő szárú kis kereszt függ a zalaegerszegi Megyei Kórház *Gyógyítás* című domborművén a szerzetes olvasójáról, kerekedő szárai vannak a *Kanonok-korsó* keresztjének és korpuszos feszület csüng a másik *Kanonok korsó* főpapjának mellén. Az *ablakban II.* című reliefen egy elegáns kalapos, hosszú szipkát tartó hölgy jelenik meg, mély dekoltázsa fölött láncra függesztett kis feszülettel. A kereszt formája és a korpusz szinte pontos mása azoknak a kis bronz mellkeresztek egyikének, amelyeket a szentföldi zarándokkeresztek nyomán itt Magyarországon helyben öntöttek a 11. században.

Honnan tudja Németh János, hogy milyenek voltak a középkori áldást osztó kézi keresztek, a

11. századi mellkeresztek, vagy az olvasókon és a főpapok mellén csüngő feszületek?

Természetesen olvashatta-láthatta a művészettörténeti szakirodalomban, hiszen művelt ember. De a hivatásos művészettörténészek közül sem sokan ismerik ilyen részletekbe menően ezt a témát. Nem is szólva a nagy korpuszok archaikus megformálásáról, a kísérő személyek ikonográfiájáról, a szakrális szimbólumok jelentőségéről.

Nem hiszem, hogy gazdag életművet kitevő számtalan művészi munkája mellett heteket, hónapokat töltött volna művészettörténeti búvárkodással. Hiszem viszont, hogy biztos beleérző képességgel rendelkező művész, aki kialakítva egyéni, az agyagművesség ősi eszközeihez visszanyúló stílusát, valami titokzatos módon ráértett a stílusának megfelelő hagyományos formákra is. Hiszen maga a művészi alkotás titokzatos folyamat, s egy igazi művész miért ne lehetne mindenféle rész-titkok tudója és továbbadója?